

UNELE NOI PRECIZĂRI PRIVIND CULTURA MATERIALĂ ȘI VIAȚA SPIRITUALĂ LA EST ȘI SUD DE CARPAȚI ÎN A DOUA JUMĂTATE A PRIMULUI MILENIU CREȘTIN

Dan Gh. TEODOR*

Keywords: Romanic, Slavic, Byzantine, material culture, spiritual life

Pentru evoluția societății din spațiul carpato-dunărean, perioada celei de a doua jumătăți a primului mileniu creștin prezintă o importanță deosebită. Această importanță este pusă în evidență de numeroasele și substanțialele prefaceri social-economice, etno-demografice și spirituale, care s-au produs constant în spațiul geografic menționat și care au avut ca urmare constituirea și menținerea *romanității orientale*¹.

Este important de reținut, de asemenea, contextul geo-politic în care au avut loc prefacerile amintite, vecinătatea geografică și legăturile multiple cu Imperiul Romano-Bizantin și Bizantin, dar și desfășurarea marilor migrații ca având un rol aparte.

Trebuie arătat de la început și faptul că legăturile cu regiunile de la sudul Dunării au avut o lungă și bogată tradiție, contactele numeroase cu zonele de la sudul fluviului, deși în anumite perioade destul de reduse, au continuat totuși, în pofida evenimentelor politice și militare, care au afectat direct, secole de-a rândul, zonele geografice din această parte a sud-estului european².

Încă din prima jumătate a secolului al V-lea, odată cu instaurarea temporară a dominației conglomeratului politic al hunilor, în spațiul carpato-dunărean, în general, începe o evidentă decădere economică, ruina orașelor, dispariția treptată a centrelor meșteșugărești și o nesiguranță politică accentuată, instaurate odată cu prezența migratorilor, toate acestea constituind principalele cauze care au dus la instaurarea unei situații generale precare.

În acest larg context, conținutul culturii materiale autohtone evidențiază o anumită barbarizare, o raritate a uneltelor agricole și meșteșugărești, diminuarea importurilor din Imperiu și scăderea circulației monetare romane târzii și bizantine³.

Produsele provenite din Imperiu, cum sunt amforele, unele piese de podoabă sau cult, ca și alte diferite obiecte, se reduc numeric⁴. În așezările autohtone, cu începere din secolele V-VI, ceramica fină, lucrată la roată, produsă peste tot în atelierele de olărie din perioada anterioară, este, în majoritatea cazurilor, înlocuită cu olăria lucrată din pastă zgrunțuroasă,

* danteodor33@yahoo.com

¹ M. Condurachi, *La romanité. Genèse et évolution*, în „Actes du IIe Congrès International de Thracologie (București 4-10 septembre 1976)”, II, București, 1980, p. 207-235; D. Gh. Teodor, *Contribuții arheologice la problema etnogenezei românești*, Iași, 2018, p. 11-25.

² D. Tudor, *Legăturile dintre Imperiul Romano-Bizantin și teritoriile din stânga Dunării în secolele IV-VI*, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 647-665; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI*, Iași, 1981, p. 11-25.

³ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 2018, p. 75-76.

⁴ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 1981, p. 39.

prezentând forme mai puțin evolute, categorie ceramică care va deveni tipică pentru conținutul aspectului cultural de tip *Costișa-Neamț*, de la est de Carpați, sau *Cireșanu-Prahova*, dintre Carpații sudici și Dunăre⁵. Asemenea forme ceramice sunt însoțite în așezări și de olărie, lucrată cu mâna și la roata lentă, care imită exemplarele produse cu roata. Această ceramică are o evidentă tradiție geto-dacică. Asocierile categoriilor ceramice menționate sunt atestate arheologic, de exemplu, în obiectivele de la Costișa-Neamț⁶, Nicolina⁷ și Cărnăceni-Iași⁸, Nichiteni⁹ și Corlăteni-Botoșani¹⁰, Hansca-Ialoveni¹¹, Codân-Cernăuți¹², precum și la Cireșanu-Prahova¹³ sau Băleni-Dâmbovița¹⁴.

O situație oarecum asemănătoare se înregistrează și în perioada următoare (secolul al VI-lea), în pofida prezenței unui nou val de migratori, cel al slavilor și alanilor. Categoriile ceramice amintite sunt atestate în proporții diferite și în așezările din această vreme de la Șipot¹⁵ și Botoșana-Suceava¹⁶, Davideni¹⁷ și Târpești-Neamț¹⁸, Ștefan cel Mare-Bacău¹⁹, Hansca-Ialoveni²⁰, Gropșani-Olt²¹, Băleni-Dâmbovița²² și Budureasca-Prahova²³.

Deși numărul uneltelor agricole și meșteșugărești este încă redus, în cursul secolului al VI-lea, circulația monetară bizantină înregistrează o anumită revigorare. Tot acum sporește numărul obiectele vestimentare, de podoabă și de cult, unele aduse din Imperiu, altele făurite local, unele în ateliere specializate autohtone, altele de către meșterii bizantini itineranți²⁴. O atare situație se datorează activității desfășurate, în regiunea Dunării de Jos, de către Imperiul Bizantin, care a încercat să consolideze granița de pe fluviu, în unele perioade stăpânind chiar

⁵ D. Gh. Teodor, V. Căpitanu, I. Mitrea, *Cercetările arheologice de la Mănoaia-Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din secolele V-VI din Moldova*, în "Carpica", II, 1968, p. 233-247; V. Teodorescu, *Cireșanu-un aspect cultural aparținând populației daco-romane*, în "Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova", I, Ploiești, 1984, p. 51-101.

⁶ D. Gh. Teodor, V. Căpitanu, I. Mitrea, *op. cit.*, p. 233-247.

⁷ I. Ioniță, *Importante descoperiri arheologice din perioada de formare a poporului român în așezarea de la Iași-Nicolina*, în "Arh.Mold", X, 1984, p. 30-47.

⁸ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic până în secolul al XVIII*, București, 1970, p. 271-272, nr.199a.

⁹ *Ibidem*, p. 254, nr.158.

¹⁰ D. Tudor și colaboratorii, *Șantierul Corlăteni*, în SCIVA, 4, 1953, 1-2, p. 390-402.

¹¹ Gh. Postică, *Românii din Codrii Moldovei în evul mediu timpuriu (studiu arheologic pe baza ceramicii din așezarea de la Hansca)*, Chișinău, 1994, p. 19-27.

¹² Irina Russanova, B. A. Timoșciuk, *Codyn slavjanskije poselenja V-VVIIIvv na r. Prut*, Moskva, 1984, p. 27.

¹³ V. Teodorescu, *op.cit.*, *passim*.

¹⁴ Luciana Muscă, T. Muscă, *Sondajul arheologic la Băleni-Români, jud. Dâmbovița*, în "Materiale și Cercetări Arheologice", Tulcea, 1980, p. 425-438.

¹⁵ D. Gh. Teodor, *Așezarea medievală timpurie de la Suceava-Șipot*, Iași, 2013, p. 30-31, fig. 34.

¹⁶ *Idem*, *Civilizația romană la est de Carpați în secolele V-VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984, p. 51-53, fig. 32-37.

¹⁷ I. Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Piatra Neamț, 2001, p. 149-154 și ilustrația aferentă.

¹⁸ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Târpești from Prehistory to History in Eastern Romania*, în BAR, 107, Oxford, 1986, p. 12, 133-136.

¹⁹ I. Mitrea, *Așezarea medievală timpurie de la Ștefan cel Mare-Gutinaș, județul Bacău*, Onești, 2015, p. 66-70. Fig. 32-35, 40.

²⁰ Gh. Postică, *op. cit.*, p. 19-22.

²¹ Gh. Popilian, M. Nica, *Gropșani. Monografie arheologică*, București, 1998, p. 11-36.

²² Luciana Muscă, T. Muscă, *op. cit.*, p. 425-438.

²³ V. Teodorescu, *Stațiunea arheologică Budureasca, jud. Prahova (complexele daco-romane și străromânești)*, în "Studii și Cercetări în Muntenia" (In memoriam Victor Teodorescu), Ploiești, 2009, p. 427-430.

²⁴ D. Gh. Teodor, *Ateliers byzantins des Ve-VIIIe siècles au nord du Bas Danube*, în "Etudes byzantines et protobyzantines", V, 2006, p. 172-206; *Idem*, *Bizanțul și meseriile artistice carpato-nistrene*, în "Acta Moldaviae Meridionalis", XXXVIII, 2017, p. 1-16.

anumite zone dincolo de *limes*-ul existent²⁵.

În ceea ce privește prezența grupurilor de migratori, se constată că, din a doua jumătate a secolului al V-lea, în cea mai mare parte a spațiului de la nordul Dunării de Jos se înregistrează, până pe la mijlocul secolului al VI-lea, o perioadă de aparentă liniște politică, favorabilă conservării tradițiilor daco-romane.

Până către începutul secolului al VII-lea, când cea mai mare parte a slavilor stabiliți temporar la nord de fluviu vor trece și vor coloniza anumite zone din Peninsula Balcanică, regiunile de la est și sud de Carpați vor mai fi în contact cu puține grupuri de migratori. Slavii nu au putut influența, în perioada pătrunderii lor aici, cultura materială autohtonă, deoarece noii veniți se aflau într-un stadiu inferior de dezvoltare social-economică în comparație cu localnicii. De aceea, este încă dificil să se stabilească mai clar natura, durata și consecințele contactelor care s-au putut stabili totuși, între populația romanică și migratorii care, după trăsăturile culturii materiale pe care o vehiculează, în epoca pătrunderii în spațiul carpato-dunărean, nu fuseseră influențați de civilizația romano-bizantină²⁶.

În ceea ce privește viața religioasă din vremea respectivă, este cunoscut faptul că instanțele creștine, din Dobrogea mai ales, au desfășurat o intensă și bine venită activitate de difuzare a noii religii, încreștinarea populațiilor barbare din imediata vecinătate a Imperiului Bizantin garantând, într-o anumită măsură, menținerea păcii în zonă. Răspândirea și acceptarea noii religii este dovedită, în regiunile de la nordul Dunării de Jos, de numeroasele descoperiri de obiecte specifice, cum sunt cruciulițele pandantiv, amuletele, diferite obiecte prevăzute cu semne religioase, tiparele de turnat cruci, vasele cu însemne creștine, unele dintre acestea provenite din Imperiu, altele făurite local²⁷.

Este interesant de reținut că, pentru perioada secolelor V-VII, cercetările arheologice întreprinse în regiunile amintite au atestat anumite concentrări de așezări în unele areale, precum cele de podișuri sau zone premontane, situații care ar sugera existența unor posibile structuri social-administrative de tipul *romanilor populare*. Aceste grupări reprezintă obștile sătești autohtone, organizate pe principii străvechi geto-dacice, romane și bizantine, care le-au oferit posibilitatea de a supraviețui secole de-a rândul, în pofida prezenței temporare a unor grupuri de migratori²⁸. Amintitele *romanii populare* au fost influențate destul de mult și de grupurile de romanici pătrunse aici de la sud de Dunăre, grupuri care au fost dislocate de pătrunderile hunilor, slavilor sau avarilor în Imperiu. Aceste grupuri de latinofoni, după cum s-a mai afirmat²⁹, au vehiculat la nordul Dunării o serie de elemente ale culturii materiale romano-bizantine (ceramică, amfore, obiecte vestimentare și de podoabă și altele), specifice culturii materiale de tip *Ipotești-Cândești*, dar și unele din sfera vieții religioase creștine. În legătură cu viața religioasă, este important de arătat că la est și sud de Carpați, spre deosebire de așezări, descoperirile funerare din perioada secolelor V-VII sunt puțin numeroase. Investigațiile arheologice au atestat doar câteva necropole, ca cele de la Sărata Monteoru-

²⁵ D. Tudor, *Preuves archéologiques attestant la domination romane au nord du Danube après l'abandon de la Dacie sous Aurelian (IIIe-VIe siècles)*, în "Dacoromania", I, Freiburg, 1973, p. 149-162; Gh. Popilian, *Stăpânirea romano-bizantină la nordul Dunării de Jos în secolele IV-V*, în *Istoria Românilor*, II, București, 2001, p. 607-616.

²⁶ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 2018, p. 57.

²⁷ I. Barnea, *Arta creștină în România (secolele III-VI)*, I, București, 1979; N. Dănilă, *Tipare de turnat cruci din secolele IV-VI d.Hr. descoperite pe teritoriul României*, în "Biserica Ortodoxă Română", 7-8, 1982, p. 557-561; D. Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV lea*, Iași, 1991; idem, *Medallions byzantins à symboles chrétiens de IVe-VIIe siècles de l'espace carpato-danubienco-pontique*, în "Etudes byzantines et protobyzantines", IV, Iași, 2001, p. 19-27; Al. Madgearu, *Rolul creștinismului în formarea poporului român*, București, 2001; Liliana Trofin, *Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos în secolele IV-VIII*, București, 2005.

²⁸ D. Gh. Teodor, *Satul romanic și vechi românesc în mileniul marilor migrații*, în „Prelegeri Academice”, V, 5, Iași, 2006, p. 115-118.

²⁹ Idem, *Interferențe etno-culturale la est și sud de Carpați în secolele V-XI d.Hr.*, în "Musaioș", XII, 2007, p. 140.

Buzău³⁰, Ceptura-Prahova³¹ și Lozna-Botoșani³², la care se adaugă și câteva morminte izolate. Cele mai multe dintre descoperirile funerare sunt de incinerare și doar câteva de înhumare, cu orientare est-vest, acestea posibil de atribuit unor eventuali creștini. Aceasta arată că, în pofida răspândirii și acceptării încă din primul secol al erei creștine, a noii religii, ritul de înmormântare păstrează încă tradiția incinerării, cu apropiere în religia geto-dacică. În pofida eforturilor impuse de Imperiu, pentru răspândirea la nordul Dunării de Jos a creștinismului, acțiune întreprinsă în general cu bune rezultate, o parte din populația autohtonă va conserva încă o serie de practici păgâne. Creștinismul daco-roman, din primul mileniu după Hristos, a prezentat un evident caracter popular³³.

După deplasarea mării majorității a grupurilor slave la sudul Dunării, către sfârșitul secolului al VI-lea și începutul celui următor, regiunile de la est și sud de Carpați vor cunoaște o scurtă perioadă de stabilitate politică, care va permite o mai accentuată dezvoltare social-economică, în contextul căreia se vor pune bazele culturii materiale de tip vechi românesc. În acest sens, este de evidențiat numărul relativ mare de obiective, datând din secolele VIII-X, răspândite cu deosebire în zonele de podișuri și areale submontane, unde concentrarea lor atestă, de asemenea, constituirea unor mari uniuni de obști sătești romanice și în această perioadă³⁴. Până către secolul al IX-lea, în aceste uniuni de sate, chiar în condițiile în care unele grupuri reduse numeric de slavi se vor mai infiltra aici, autohtonii își vor dezvolta continuu cultura materială, conservând multiple trăsături romanice și bizantine.

În cadrul culturii materiale locale, se constată, începând de pe la sfârșitul secolului al VII-lea, o serie de transformări care vor stabili trăsăturile specifice ale civilizației vechi românești din secolele următoare³⁵. În această perioadă, ceramica începe să fie tot mai mult lucrată la roata înceată, prezentând ornamente, constituite din linii orizontale și vălurite, și forme relativ evoluat.

Alături de această categorie se utilizează, în proporție mai redusă, și ceramica lucrată la roata rapidă, din pastă fină, cenușie, adesea cu suprafața lustruită. Ceramica de acest tip este de sorginte bizantină și a fost, într-o anumită măsură, utilizată și de unele grupuri de populație nomadă (alanică, mai ales), ca urmare a contactelor pe care aceasta le-a avut cu centrele meșteșugărești de pe litoralul septentrional al Mării Negre și din nordul Caucazului³⁶.

Trăsăturile străvechi daco-romane și influențele romanice târzii și bizantine, prezente în cultura materială veche românească, arată limpede evoluția ei continuă și locală³⁷. De aceea, aspectul culturii materiale din vremea respectivă a fost corect atribuit populației vechi românești, deosebindu-se clar de acela al populațiilor din teritoriile vecine, ocupate de slavi. Cercetată atent în regiunile de la est și sud de Carpați, cultura materială veche românească poate fi urmărită cronologic pe etape, putându-se astfel stabili, de la secol la secol, progresele înregistrate³⁸. În același timp, în zonele geografice menționate, apar și se consolidează noi structuri administrative și politice, între acestea un rol aparte avându-l organizarea unor cnezate³⁹.

³⁰ I. Nestor, *La nécropole slave ancienne de Sărata Monteoru*, în „Dacia”, NS, I, 1957, p. 284-296.

³¹ V. Teodorescu, *Sondaajul de la Ceptura (r. Mizil, reg. Prahova)*, în „Studii și Cercetări în Muntenia” (*In memoriam V. Teodorescu*), Ploiești, 2009, p. 568-569; *Idem*, *Problema necropolelor băștinașe în secolele VI-VII e.n.*, în același volum, p. 609-610.

³² D. Gh. Teodor, *Necropola medievală timpurie de la Lozna- Botoșani*, în „Arh. Mold”, XXXV, 2017, p. 253-269.

³³ N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997.

³⁴ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 2018, p. 61-72.

³⁵ *Idem*, *Preliminariile culturii vechi românești*, în „Musaioș”, VI, 2001, p. 89-96.

³⁶ *Idem*, *Anții și alanii în spațiul carpato-dunăreano-pontic (secolele VI-VIII)*, în „Zargidava”, 2007, p. 44-48.

³⁷ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, 2018, p. 63, 65-66.

³⁸ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, 2001, p. 89-96.

³⁹ Maria Comșa, *Contribuții arheologice privind existența unor cnezate și stabilirea unui drum comercial între Carpați și Dunăre în secolele IX-X*, în „Muzeul Național”, 6, 1982, p. 143-147; D. Gh. Teodor, *Un cnezat*

În legătură cu constituirea acestor cnezate, dar și ca urmare a situației precare, determinate de pericolul evident pe care îl prezentau invaziile populațiilor turanice, la est de Carpați încep să se construiască așezări fortificate cu valuri de pământ, șanțuri și palisade, ca cele descoperite la Fundu Herții⁴⁰, Dersca⁴¹, Tudora⁴² și Orofteana⁴³ în jud. Botoșani, Răciula, raionul Călărași⁴⁴ sau Calfa⁴⁵ în r. Anenii Noi, din Republica Moldova. Aceste fortificații au o structură deosebită în comparație cu cetățile de pământ construite de către slavi⁴⁶. Așezări întărite de tipul celor menționate lipsesc deocamdată în această perioadă (secolele VIII-XI) din regiunea de la sud de Carpați, complexul de cetăți de la Slon-Prahova fiind construit de către prizonierii bizantini, deportați la nordul Dunării de Jos de către Țaratul Bulgar⁴⁷.

Așa cum s-a mai arătat⁴⁸, numărul mare al obiectivelor, datând din secolele IX-XI, în comparație cu acela atestat în perioada anterioară, s-ar putea datora încălzirii accentuate a climei și unei perioade de relativ liniște politică, care au permis populației vechi românești o dezvoltare ascendentă, în pofida prezenței grupurilor de turanici, stabilite în anumite zone⁴⁹. În acest context, este de reținut numărul sporit al așezărilor din secolele VIII-X, situate în arealul dintre Prut și Nistru, de-a lungul râurilor Ialpug și Cogâlnic, și a lacurilor Cahul, Ialpug și Catalbug, zonă specifică de stepă, propice locuirii populațiilor nomade⁵⁰. Până către sfârșitul secolului al VIII-lea, teritoriul amintit nu a fost populat de locuitori sedentari, cercetările arheologice neatestând până acum obiective datând din perioada secolelor V-VII. Ipoteza formulată de noi mai demult, potrivit căreia locuirea sedentară de aici s-ar fi produs ca urmare a deplasării unor grupuri de romanici, sub presiunea revenirii stăpânirii bizantine în regiunea Dunării de Jos sau ca o consecință a deplasării unor migratori, nu se mai poate susține. Luând în considerare încadrările cronologice ale diferitelor obiective, se poate aprecia că stabilirea unor grupuri de romanici în zona menționată s-a produs, probabil, doar către sfârșitul secolului al VIII-lea, când, în spațiul carpato-dunărean, se instalează, în general, o perioadă de stabilitate politică, netulburată de pătrunderi de noi migratori. Viețuirea a continuat aici până în secolele X-XI, când regiunea este ocupată de un număr relativ mare de turanici⁵¹.

În regiunile de la est de Carpați, răspândirea obiectivelor vechi românești, din perioada secolelor IX-XI, nu este uniformă, în unele zone, ca, de exemplu, cele dintre Carpați și Siret, descoperirile de acest fel fiind destul de rare. În alte areale, cum sunt cele de podișuri și chiar

românesc la est de Carpați în secolele IX-XI, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", Iași, XX, 1983, p. 81-87.

⁴⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, D. Gh. Teodor, *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herții (jud. Botoșani)*, Iași, 1987.

⁴¹ D. Gh. Teodor, *Așezarea întărită medievală timpurie de la Dersca-Botoșani*, în „Hierasus”, XI, 2001, p. 107-129.

⁴² *Idem*, *Descoperiri arheologice din secolele VI-XI în județul Botoșani*, în *Din trecutul județului Botoșani*, I, 1979, p. 101-104; *Idem*, *Les établissements fortifiés des régions est-carpatiques de la Roumanie, aux VIIIe-XIe siècles de notre ère*, în "Slovenska Archeologia", XXV, 1978, 1, p. 69-70.

⁴³ P. Verona, *Memoriu relativ la descoperirile făcute în regiunea Herței din județul Dorohoi*, în „Revista Istorică Română”, V-VI, 1935-1936, p. 633-637.

⁴⁴ N. P. Tel'nov, I. G. Vlaschenko, *Cetățuia Răciula*, în „Pyretus”, I, Ungheni, 1993, p. 15-20; I. G. Vlaschenko, *Issledovanja gorodišcea Răciula*, în „Archeologiskie Issledovanja v Moldavii”, 1975, Chișinău, 1990, p. 212-219.

⁴⁵ G. F. Cebotarenko, *Kalfa gorodišče VIII-X vv na Dnestre*, Chișinău, 1975.

⁴⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 43-46.

⁴⁷ Oana Damian, *Considerations sur la citadelle en brique de Slon-Prahova*, în "Studia Antiqua et Archaeologica", IX, 2003, p. 471-484; D. Gh. Teodor, *Din nou despre dominația bulgarilor la nordul Dunării de Jos*, în „Musaioș”, IX, 2004, p. 127-135.

⁴⁸ D. Gh. Teodor, *Realități etnice, demografice și culturale la est de Carpați în evul mediu timpuriu (secolele VIII-XII)*, în *Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei*, Brăila, 2008, p. 168-169.

⁴⁹ Gh. Postică, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)*, București, 2007, p. 423-444, hărțile nr. 6-9.

⁵⁰ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Brăila, 2008, p. 168.

⁵¹ V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 56-59.

câmpii colinare, este atestată, în schimb, o densitate evidentă a locuirii, determinată probabil de posibilitățile mai bune de viață sedentară⁵².

În ceea ce privește viața religioasă din această perioadă, cercetările arheologice au scos la iveală destul de numeroase obiecte creștine, alături de o serie de complexe funerare. În general, cele mai multe necropole sunt birituale, unele exclusiv de înhumare, dar și altele de incinerare. Existența ritualurilor diferite de înmormântare, în perioada secolelor VIII-XI, arată că, în comunitățile sătești sedentare, locuiau, probabil, elemente etnice diferite, fiecare utilizând ritualuri religioase proprii. O trăsătură aparte pare să se regăsească în unele din necropolele cercetate din regiunea Munteniei și Olteniei. Caracteristicile mormintelor și ritul de înhumare cu specific creștin au fost puse pe seama prizonierilor bizantini, deportați la nordul Dunării de Țaratul Bulgar, pe la începutul secolului al IX-lea⁵³. Aceste necropole sunt situate aproximativ în zona în care sunt identificate și așezările atribuite acestor prizonieri bizantini.

Analiza atentă a descoperirilor arheologice atestate în regiunile de la est și sud de Carpați, atribuirile cronologice și încadrările etno-culturale ale acestora arată limpede că, pe parcursul secolelor V-XI, au avut loc o serie de prefaceri social-economice, etno-demografice și culturale, care au făcut posibilă constituirea culturii materiale vechi românești.

Vecinătatea nemijlocită cu posesiunile sud-dunărene ale Imperiului Roman târziu și Bizantin, legăturile multiple și continue dintre populația romană de la nordul cu aceea de la sudul Dunării, influențele misionarismului creștin, prezența miilor de prizonieri romani, aduși de barbari la nord de fluviu, și a numeroșilor transfugi latinofoni aici, au contribuit, în contextul politic din a doua jumătate a primului mileniu creștin, la stabilirea granițelor *romanității orientale* din regiunile sud-estului european⁵⁴.

Întemeiată pe elementele și influențele culturii materiale și vieții spirituale romane târzii și bizantine, această romanitate carpato-dunăreană și-a dovedit vitalitatea secole de-a rândul.

Precizările referitoare la cultura materială și viața spirituală de la est și sud de Carpați, ca și acelea din restul spațiului de la nordul Dunării de Jos pot contribui la mai buna înțelegere a evenimentelor în contextul cărora s-a desfășurat și încheiat procesul de etnogeneză românească.

SOME NEW SPECIFICATIONS REGARDING MATERIAL CULTURE AND SPIRITUAL LIFE IN THE EAST AND SOUTH OF THE CARPATHIANS IN THE SECOND HALF OF THE FIRST CHRISTIAN MILLENNIUM

During the second half of the first Christian millennium east and south of the Carpathians, due to large migrations of populations there is a obvious economic decline. There is a visible degradation of pottery, the rarity of agricultural and handicraft tools, declining imports from the empire. The restoration of the economic situation, due to an era of greater political security, began to manifest itself in the middle of the eighth century when the foundations of the old material culture were laid. The connections with the Byzantine Empire allowed the transmission to the north of the Lower Danube of numerous influences, along with them a special importance having the supporting of the diffusion of the Christian religion. The ancient Daco-Roman structure of the native villages, the number of Romanics and their relations with the Byzantine civilization ensured the maintenance of Eastern Romanism in the space of Southeast Europe.

⁵² D. Gh. Teodor, *Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V-XI d. Hr.*, București, 1997, p. 31-33.

⁵³ *Idem*, op. cit., în „Musaios”, IX, p. 152.

⁵⁴ *Idem*, *Romanitatea carpato-dunăreană și marile migrații din secolele V-VII*, în *Honorem Magistri Ioan Mitrea octogenarii*, Onești, 2017, p. 179.